ДВЕ РЕДКИ МОНЕТИ ОТ XIII – XIV ВЕК ОТ ФОНДА НА РИМ – СТАРА ЗАГОРА

Красимир КРЪСТЕВ*, Мариана МИНКОВА**

**Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“, ул. „Университетска“ № 115, Шумен 9700, България; krusteff77@yahoo.com.au*
***Регионален исторически музей – Стара Загора, бул. „Руски“ № 42, Стара Загора 6000, България; minkova_m@abv.bg*

ABSTRACT

In general, there are few Seljuk coins found on the territory of present Bulgaria and only isolated specimens are published. The paper aims at publishing of two rare coins preserved at the depository of the Regional Museum of History in Stara Zagora – a Seljuq dirham of the Sultanate of Rum issued by the mint in Konya during the reign of Kaykhusraw II (1237 – 1246) and a gold florin, issued by the mints in the Kingdom of Hungary during the reign of King Louis I (1342 – 1382).

Keywords: Gold florin; King Louis I (1342 – 1382); Seljuq dirham; Kaykhusraw II (1237 – 1246)

В нумизматичния фонд на Регионален исторически музей – Стара Загора се съхраняват две интересни монети, които са обект на настоящата публикация.

Първата от тях е постъпила в музея от частно лице през 2022 г. Открита е северно от с. Сладък кладенец, на 1.5 км от скалите. (Има сведения от същото лице и за монета на Иван Александър). Разглежданата монета е сребърен селджукски дирхам (по-точно на Румския или Иконийския султанат), отсечен в Коня по време на султан Кайхюсрев II (1237 – 1246) в 641 г. от Хиджра **(обр. 1)**. Монетата спада към неописан вариант на добре известен тип (Mitchiner 1977, 893, 978 – 980; Izmirlier 2009, 403; Broome 2010, 243; 2011, 246 type G – Caliph al-Musta`sim; Album 2011, 134, № 1218). Теглото е 2.99 г, а диаметърът – 21.0 мм. Описанието на монетата е следното:

Лице: Лъв в ход надясно, над него слънце с изрисувано лице; три шестолъчни звезди: една вляво от слънцето и две под лъва (между лапите му). Горе – надпис на арабски (куфически шрифт) с титулатурата на абасидския халиф ал-Мустасим:

الامام المستعصم بلله امير المومنين

al-imam al-Mustasim billah amir al-muminin

Опако: Шестолъчна звезда вляво. В централната част на монетното поле – триредов надпис на арабски (шрифт наскхи):

	السلطان الاعظام	al-sultan al-a`zam
	غياث الدنيا والادين	din-dunya wa ad-ad Ghiyas
	كيخسرو بن كيقباد	Kai-Khusru bin Kai-Qubad
горе:	ضرب في قونية	duriba fi Qunya
вдясно:	سنة	sana
долу:	١ه اربعين	1 (wahid) arbayn

Обр. 1. Селджукски дирхам (сребро). Румски султанат, монетарница Коня, Кайхюсрев II (1237 – 1246)
Fig. 1. Seljuq dirham (silver). Sultanate of Rum, Konya mint, Kaykhusraw II (1237 – 1246)

Този дирхам на Кайхюсрев II е с името на халифа ал-Мустасим (1242 – 1258). Всъщност той е последният, 37-ми поред, халиф от абасидската династия. През 1258 г. той бил убит след превземането на Багдад от войските на монголския хан Хулагу. Практически с това се слага край на реалната власт на халифите, въпреки че те продължават да управляват от Кайро. Разграничаването на името на абасидския халиф, изписано върху монетите на Кайхюсрев II – ал-Мустансир или ал-Мустасим, съвсем не е лека задача, особено върху по-лошо съхранените екземпляри, поради доста дребния размер на шрифта върху аверса и близостта на имената на арабица.

Характерна черта на този тип дирхами е използването на различни шрифтове на арабица върху аверса (куфически) и върху реверса (наскхи) на монетите. Друга особеност е доста необичайното изписване на годината: 1 е изписано с цифра, а 40 – с думи. В нумизматиката също така съществува и сериозен спор относно някои знаци, използвани при изписването на годините (например дали е използван „дивани“, дали знакът след единицата

е разделител и т.н.) върху този и други типове селджукски монети, с които тук няма да се занимаваме.

Гореописаната монета всъщност спада към тип с многобройни варианти, които се секат в две монетарници на Румския султанат (Коня и Сивас) в продължение само на няколко години – между 638 и 641 г. от Хиджра. При всички тези варианти върху реверса има изображение на лъв (най-често надясно), а над него – слънце с човешко лице. Това изображение би могло да се интерпретира различно, но най-често се приема, че слънцето е свързано с идеята за щастие и победа в Иран, а съчетанието между лъвска глава и слънце е използвано като мотив още в предислямска Персия, включително и върху монети (Teoman 2018, 538). Някои изследователи считат, че пренасянето на този символ в Анадола от Персия може да се свърже със зодията на съпругата на селджукския султан Кайхюсрев II, която била по народност грузинка и християнка (в началото) (Plant 1973, 80; Erkiletoglu, Guler 1996, 122; Teoman 2018, 538, n. 39). Други изследователи стигат и по-далеч, приемайки лъва и слънцето дори за емблема на Кайхюсрев II (Oney 1970, 200). Има автори, считащи, че лъвът със силни лапи символизира силата на султана (Teoman 2018, 538). Приемането на този символ едва ли не за герб е вероятно твърде пресилено, но действително върху монетите не се наблюдават значителни различия (срв. Izmirlier 2009, 172 – 179; Broome 2011, 144 – 152), с изключение на ориентацията на лъва (наляво или надясно), детайли по опашката, лапите, лъчите на слънцето, допълнителните символи и т.н.

Известните селджукски монети от територията на днешна България са много малко, а публикуваните – единици. През 1955 г. Тодор Герасимов споменава за изключително интересна находка от Варненско (открита през 1951 или 1952 г.), съставена от сребърни мюсюлмански монети от различни периоди. Той посочва, че дължи сведението за нея на видния колекционер Васил Хараланов от Шумен. Тя съдържа изключително любопитни монети, например на Волжка България и Илханите. Сред монетите са и 4 селджукски сребърни монети. В публикацията те са описани като принадлежащи на следните султани: Ала-ад-Дин Кайкубад I, отсечена в Сивас през 1282 г.; две монети на Кайхюсрев II, отсечени през 1236 в Сивас и в 1243 в Коня; една на Изеддин Кайкавуз II, отсечена в Сивас през 1245 (Герасимов 1955, 604 – 605). През 1984 г. Иван Йорданов описва латинска имитативна медна монета от тип C, препечатана върху селджукска такава (Йорданов 1984, 176). През 2008 г. Мария Левкова и Женя Жекова публикуват две медни селджукски монети с неизвестно местонамиране, съхранявани в РИМ – Шумен и постъпили в периода 1926 – 1932 г. (Левкова, Жекова 2008, 65 – 76). Първата е на султан Ала-ад-Дин Кайкубад I, а втората не е определена.

През 2015 г. при полицейски обиск във Варна и село Долище (Варненска област) са задържани значителен брой монети, почти всички от османската епоха. Интересно е, че сред тях е идентифициран и един меден фелс на селджукския султан Ала ад-Дин Кайкубад I (1219/20 – 1236/37) (http://46.10.101.63/upload/SAD_AKT/2017/06/16062017/0070cc17/51661617.htm). Съществуват и публикации на по-късни османски документи, в които се говори погрешно за наличие на селджукски монети. Така например в статия, касаеща опис на наследството на Осман паша (валия на Сайда), сред вещите му са описани и „еседи-грошове", определени от автора на публикацията като селджукски монети (всъщност без никакво съмнение става въпрос за нидерландски льовенталери) (Кендерова 2010, 91, заб. 6). Объркването вероятно е следствие от използването на много остаряла литература още от началото на XX век.

Втората монета е не по-малко интересна (постъпила е в музея чрез откупка от частно лице през 60-те години на миналия век). Тя е златен флорин **(обр. 2)**, отсечен в Кралство Унгария при управлението на крал Лайош I (1342 – 1382) (Huszar 1979, № 512; Unger 1997, № 405; Toth 2020, № 2.1). Този тип монети са сечени в продължение на малко повече от 10 години (между 1342 и 1353). Монетата фактически представлява имитация на известния златен флорентински флорин. В Унгария този номинал бил изговарян като „форинт", което название се налага за много дълго време за златните монети изобщо и е запазено до днес като съвременна унгарска парична единица.

Въпросната монета е с диаметър 2.0 x 2.1 см и тегло 3.39 г. Описанието ѝ е следното:

Лице: Флорентинска лилия, представена в центъра на монетното поле. Надпис на латински околовръст:

+ LODOV - ICI REX

Опако: Свети Йоан Кръстител в цял ръст, насреща, с нимб. Дясната ръка е вдигната за благословия, а с лявата държи кръст. Надписът завършва със знака на монетарницата на град Буда – стилизирана корона. Надпис на латински език околовръст:

S·IOHA - NNES·B

Обр. 2. Флорин (злато). Кралство Унгария, Лайош I (1342 – 1382)
Fig. 2. Florin (gold). Kingdom of Hungary, Louis I (1342 – 1382)

Този тип унгарски флорини (или гулденгрошени) представляват почти пълна имитация на оригиналните флорентински екземпляри. Гравьорите дори са използвали характерния за образците особен шрифт на надписите. Изобразената лилия също е точно копие на оригиналната. Изображението на св. Йоан Кръстител също е пресъздадено много точно. В следващите години то ще бъде заменено с много по-характерното за Унгария изображение на св. Ласло, а лилията ще бъде заместена от герб.

Унгарският крал Лайош I е представител на Анжуйската династия от Сицилия и Неапол, която на свой ред се явява непряк наследник на Капетингите. През 1370 г. той наследява и полския трон по линия на майка си. Неговото управление се характеризира с доста агресивна политика, в това число и на Балканите, където негов основен враг се очертава Влашко. Именно той организира и похода от 1365 г., завършил с превземането на Видин от унгарските войски и пленяването на цар Иван Срацимир. Той организира военни кампании и в Южна Италия, Босна, Сърбия, Влашко и Молдова.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES:

Герасимов 1955: Т. Герасимов. Колективни находки на монети през 1951, 1952, 1953 и 1954 г. – Известия на Археологическия институт XX, 1955, 604 – 605. [Gerasimov 1955: T. Gerasimov. Kolektivni nahodki na moneti prez 1951, 1952, 1953 i 1954 g. – Izvestiya na Arheologicheskiya institut XX, 1955, 604 – 605].

Йорданов 1984: И. Йорданов. Монети и монетно обращение в Средновековна България (1081 – 1261). София, 1984. [Yordanov 1984: I. Yordanov. Moneti i monetno obrashtenie v Srednovekovna Balgariya (1081 – 1261). Sofiya, 1984].

Кендерова 2010: С. Кендерова. Библиотеката на един провинциален управител в Османската империя – Осман паша, валия на Сайда. – Библиотека 5, 2010, 89 – 97. [Kenderova 2010: S. Kenderova. Bibliotekata na edin provintsialen upravitel v Osmanskata imperiya – Osman pasha, valiya na Sayda. – Biblioteka 5, 2010, 89 – 97].

Левкова, Жекова 2008: М. Левкова, Ж. Жекова. Монети на селджушкия Иконийски султанат от XIII век от Шуменско. – Известия на Историческия музей – Шумен XIV, 2008, 65 – 76. [Levkova, Zhekova 2008: M. Levkova, Zh. Zhekova. Moneti na seldzhushkiya Ikoniyski sultanat ot XIII vek ot Shumensko. – Izvestiya na Istoricheskiya muzey – Shumen XIV, 2008, 65 – 76].

Album 2011: S. Album. Checklist of Islamic Coins (3rd Edition). Santa Rosa (CA), 2011.

Broome 2010: M. Broome. A Handbook of Islamic Coins. London, 2010.

Broome 2011: M. Broome. A Survey of the Coinage of the Seljuqs of Rūm. London (№ 48 of Royal Numismatic Society Special Publications), 2011.

Erkiletoglu, Guler 1996: H. Erkiletoğlu, O. Güler. Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri. Kayseri, 1996.

Huszar 1979: L. Huszár. Münzkatalog Ungarn. München (Battenberg Verlag), 1979.

Izmirlier 2009: Y. İzmirlier. Anadolu Selçuklu Paraları. Istanbul, 2009.

Mitchiner 1977: M. Mitchiner. Oriental Coins and Their Values. Volume 1. The World of Islam. London (Hawkins Publications), 1977.

Oney 1970: G. Öney. Sun and Moon Rosette in the Shape of Human Heads in Anatolian Seljuk Architecture. – Anatolica III, 1970, 200.

Plant 1973: R. Plant. Arabic Coins and how to read them. London (Seaby's numismatic publications), 1973.

Teoman 2011: B. Teoman. Figural Coins of the Seljuqs of Rum. – In: O. Tekin (ed.). Proceedings of the Second International Congress on the History of Money and Numismatics in the Mediterranean World. Antalya, 5 – 8 January 2017. Istanbul, 2018, 525 – 548.

Toth 2020: C. Tóth. Bardus, Grossus, Florenus. Pénzverés az Anjouk Magyarországán. Budapest, Martin Opitz Kiadó, 2020.

Unger 1997: E. Unger. Magyar Éremhatározó. Kötet 1: 1000 – 1540. Budapest, Ajtósi Dűrer Könyvkiadó, 1997.

TWO RARE XIII – XIV CENTURY COINS FROM THE COLLECTION OF STARA ZAGORA REGIONAL HISTORY MUSEUM, BULGARIA

Krasimir KRASTEV, Mariana MINKOVA

SUMMARY

The first coin is a silver Seljuk dirham, more precisely a dirham of the Seljuk Sultanate of Rûm (Iconian Sultanate). The coin is cut in Konya during the reign of sultan Kaihusrev II (1237 – 1246) in 641 AH with the name of al-Mustasim (1242 – 1258), the last 37th caliph of the Abbasid dynasty. It belongs to a type having numerous variants, which are issued by two mints of the Sultanate of Rûm, those in Konya and Sivas, only between 638 and 641 AH. All variants are marked by an image of lion on the reverse (most often to the right) and a sun with human face above the lion. Most frequently the sun is associated with the idea of happiness and victory in Iran, and the motif of a lion's head and sun originates in pre-Islamic Persia. Other views about the meaning of these symbols have also been put forwards.

The second coin is a gold florin, issued by mint in the Kingdom of Hungary during the reign of King Louis I (1342 – 1382), a representative of the Anjou dynasty. This type was issued in the years 1342 – 1353 AD. The coin is actually an imitation of the famous golden Florentine florin. In Hungary, this nominal was called "forint", which name became convenient for the gold coins in general and has been preserved to this day for the modern Hungarian currency.